

Recensioner

Monografier

Född 1953. Folkhemsbarn
i forskarfokus

Sten-Åke Stenberg

BORÉA, 2013, 278 s.

Det är sällan man som historiker anses kvalificerad för att skriva en recension på grund av att man är ett studieobjekt, men så är det i detta fall. Jag är född i Stockholm 1953 och det är också 15 116 andra personer som finns med i det sociologiska forskningsprojekt som är mest känt under namnet *Metropolit*. Den minnesgoda – och tillräckligt gamla – läsaren erinrar sig kanske att detta projekt orsakade en moralpanik i media vårvintern 1986 när rubriker förkunnade att forskare i hemlighet spionerade på oss. Projektet drivs i dag delvis vidare under namnet *Stockholm Birth Cohort*, och dess ledare, sociologen Sten-Åke Stenberg, själv ett stockholmsbarn av ärgång 1953, berättar i denna bok historien bakom projektet. Han redogör för hur mediestormen ledde till en diskussion om integritet och nya regler för forskningen och redovisar även vilka forskningsresultat som projektet har lett fram till. Stenberg gör det i en trevlig form, på ett tillgängligt språk, med nostalgiska svartvita foton och med många inklippta intervjuer med ”offren” för projektet. Samtidigt för han en allvarlig diskussion om forskningens frihet och den personliga integriteten.

Projektets bakgrund är intressant som historien om ett stycke social ingenjörskonst och efterkrigstidens vision om det goda samhället. Eldsjälen i sammanhanget var den norske sociologen Kaare Svalastoga. Hans blick för social olikhet skärptes när han under andra världskriget satt i interneringslägret Grini, i vilket han fördrev tiden med att göra en sociologisk studie av sina medfångar. Efter kriget försökte han

intressera nordiska sociologer för en storstilad, kvantitativ studie av uppväxtvillkor i de nordiska huvudstäderna. Genom att inte gå bakåt i tiden och samla in data utan följa en födelsekohort framåt och aktivt skapa data om denna skulle man i det långa perspektivet få ett säkrare underlag för att bedöma var farorna för att det skulle gå snett under livet låg och hur man kunde motarbeta dem. Det är en storslagen vision som påminner om när man planterar skog som först kommande generationer kommer att kunna avverka.

Men visionen stötte på motstånd. I Finland blev det ingen undersökning, i Norge skulle man starta men redan vid starten 1964 utbröt en kritisk storm över att staten snokade i folks privatliv och projektet kom aldrig i gång. I Danmark startade det men kritiserades kring 1970 av marxistiskt inriktade sociologer för positivism, tvingades lämna universitetet och har därefter fört en tynande tillvaro. Men i Sverige sjösattes *Metropolit* 1966 med en stor enkätundersökning genom skolan till alla stockholmsbarn födda 1953; jag minns att det var roligt att fylla in frågor om sig själv. Den följdes 1968 av en liknande enkätundersökning till ett urval mödrar. Data samlades också in från SCB och allehanda offentliga register.

I Sverige började problemen när den första datalagen kom 1974. Datainspektionen och forskarna kom genast på kollisionkurs, men forskarna var förstas tvingade att följa Datainspektionens direktiv om integritet och kommande avidentifiering av uppgifterna. Ändå utlöstes en veritabel folkstorm när *Dagens Nyheter* den 10 februari 1986 förkunnade: ”15 000 svenskar i hemligt dataregister” (vilket naturligtvis var uppåt väggarna, det var inget hemligt med projektet). Journalister och politiker anklagade forskarna för integritetsbrott.

En våldsamt mediekampanj med gråtande 33-åringar som utbrast att forskarna stulit deras liv tvingade projektet att lämna ut uppgifterna till dem av studieobjekten som så begärde – vi var omkring 4 000 som utnyttjade detta. Jag minns hur projektmedarbetarna nästan fick glädjetårar i ögonen när jag berättade för dem att jag inte tyckte de hade gjort något fel. Det var de inte vana att höra från dem som hämtade sina uppgifter.

Stenberg refererar den upphetsade debatten och de olika ståndpunkterna i saklig ton. Ändå kan han inte låta bli att undra hur demokratiskt kontrollerade forskare, som följer alla regler om integritet, kan anses så farliga. Samtidigt debatterades också journalisternas handhavande av personuppgifter, och det slutade med att tryckfrihetsförordningen ansågs ta över integritetslagstiftning; dataregister får föras av journalistiska (och konstnärliga) skäl, men inte av forskare utan särskilt tillstånd. Och det är ett tillstånd som, märkväl, gäller en enda frågeställning. Möjligheten att samla in personuppgifter eller ens att sammanställa annars tillgängliga uppgifter för framtida forskning, utan hårt specificerad forskningsfråga, har försvunnit. Nya frågor på gammalt material kräver ny ansökan. Kritiken mot övervakningssamhället har lett till att den gamla tidens samhällsforskning, som syftade till att på aggregerad nivå identifiera sociala problem för att ge underlag för lösningar, nu är svår att bedriva. Stenberg diskuterar här, och även i bokens avslutning, dessa viktiga frågor med ett visst bias för samhällsforskarna men ändå på ett sakligt sätt som borde inbjuda till debatt – en debatt som förvisso också rör samtidshistoriker, som förstås lyder under samma integritetslagstiftning som sociologer.

Förändringen i synen på integritet och integritetsskydd vore värd en egen studie, där uppståndelsen kring *Metropolit* kunde vara en ingång. I dag är vi registrerade i långt högre grad av dataföretag som står utanför all demokratisk kontroll, men få blir upphetsade. Vilka integritetsfrågor kan

underblåsa en moralisk panik, när passar de i tidsandan och när är de överspelade? Varför folkstorm i Norge på 60-talet men i Sverige 20 år senare? Här öppnar sig många spännande frågor.

Redovisningen av forskningsresultaten bringar nytt vetande om livsvillkor i folkhemsepokens Sverige, även om de också lämnar en viss undran över om mödan står i proportion till resultaten, som inte känns omedelbart omstörtande. De ska inte refereras här, det ska till sist bara undras över att det verkar finnas så lite dialog mellan sociologer och samtidshistoriker. När Stenberg talar om vänsterrörelsen finns till exempel inga hänvisningar till den ganska livliga historiska forskningen om densamma. Finns det inte något intressant för en historiskt inriktad sociolog i det våra folkhemshistoriker skriver, och finns det så lite nytta av empirisk sociologisk forskning för historikerna? Ställer den ofta kvantitativa sociologiska forskningen och den ofta kulturhistoriska, kvalitativa historiska samtidsforskningen så olika frågor att de inte kan kommunicera? Det är sådana frågor som gör att jag önskar att boken inte bara ska läsas av mig som studieobjekt, utan också av mina samtids-historiska kolleger.

Harald Gustafsson

Solidarity. Hidden Histories and Geographies of Internationalism *David Featherstone*

ZED BOOKS, 2012, 304 s.

Solidaritet, kopplingen mellan personer och grupper i syfte att hjälpa och stötta varandra i en politisk kamp, är temat för kulturgeografen David Featherstones senaste bok. Den kan ses som en sammanfattning av teman som tidigare dykt upp i hans tidskriftsartiklar och antologibidrag. Genom att studera solidaritet i en internationell kontext vill författaren utmana de nationella historierna om vänsterns uppkomst och formering. Denna utgångspunkt

ger en spännande infallsvinkel på hur en historiker skulle kunna bedriva forskning som inte utgår från en färdigdefinierad och avgränsad geopolitisk enhet.

Boken bör ses i ett sammanhang av ett växande intresse för relationer mellan olika platser och grupper i världen. Dessa har bland annat kallats globala, transnationella och translokala. Featherstone använder sig av begreppet internationalism på grund av den koppling begreppet har haft för olika socialistiska idéströmningar. För det är i första hand politiska förbindelser inom en brett definierad vänster som undersöks i bokens sex empiriska kapitel.

De två inledande kapitlen i boken handlar om de för boken centrala begreppen solidaritet och internationalism. Dessa förstås båda som konstant utsatta för prövningar, och därför instabila till sin karaktär. Det är genom relationer och möten som gränserna för begreppen skapas. I tankarna om det relationella ligger författaren nära flera andra geografiska tänkare som argumenterar för att plats och rum bör ses som hybrida enheter. Featherstone argumenterar för att nationer och politiska grupper präglas av solidarisk internationalism och han motsäger placeringen av internationellt som något över och efter att de nationella vänstergrupperna formerats. I stället blir internationalism en kraft som också är delaktig i att skapa dessa grupper och deras relationer. Även solidaritet som begrepp utmanas genom att författaren betonar att de olika sätt som solidariska relationer skapas på inte alltid utgår från en redan definierad grupps erkännande och likhet med en annan. I stället ses solidaritet som en process, som också den är delaktig i skapandet av dessa grupper. Genom att finna gemensamhet i vad författaren kallar *maps of grievance*, varifrån tankar om solidaritet kan utvecklas, visar han på hur dessa kartor både kan inkludera och exkludera. Särskilt intressanta är de teman som visar på solidaritetens utestängningsmekanismer, exempelvis i kapitel tre, där solidariteten begränsas av rasistiska föreställningar inom det tidiga 1900-talets sjöfart. Solidaritet

kräver erkännande av ett gemensamt problem, vilket enligt författaren sker i dessa *maps of grievances*.

De empiriska kapitlen i boken är indelade i tre teman. Det första rör kolonialism och anti-kolonialism under det tidiga 1900-talet. Det består av två kapitel där det första berör sjöfart och arbetsorganisering, där solidariteten begränsas av rasifierade föreställningar, och det andra rör förbindelser mellan anti-fascism, anti-kolonialism och framväxten av en amerikansk svart diaspora. Tema nummer två rör solidaritet under kalla kriget och inleds med ett kapitel om efterdyningarna av Pinochets kupp 1973 i Chile. I detta binder författaren samman flera lokala motstånd med denna händelse och visar framför allt att kulturen har en viktig roll i denna internationella solidaritet. Inom samma tema studeras fredsrörelsen och kampen för nedrustning. Här betonas vikten för grupperna av att få vara fristående från de två maktblocken och hur de finner möjligheter att mötas över järnridån. Det sista temat kallas solidaritet i neoliberalismens skugga och rör frågor kopplade till globalisering och miljö. I kapitel fem söks relationerna mellan olika mindre grupper som tillsammans kom att utgöra det sena 1990-talets mot-globaliseringsrörelse. I denna ser författaren hur mötet och solidariteten mellan olika grupper från olika bakgrunder skapade en förhandling kring hur ett motstånd mot neoliberalismen kunde se ut. Det sista kapitlet fortsätter på en liknande linje och visar hur solidaritet och miljö länkas samman genom ett alternativt formulerande av miljöpolitik under klimatmötet COP 15 i Köpenhamn.

I grunden handlar boken om att lyfta alternativa historier om vänsterpolitik i syfte att utmana dominerande nationella föreställningar om politiska gruppers tillkomst och utveckling. Sättet som författaren närmar sig dessa frågor på är fragmentariskt men styrt av en strävan efter att finna undagömda historier om vänsterns organisering. Det är en historia underifrån som också räknar in kultur och

artefakters roll i den internationella politiken. I och med källornas gömda karaktär förlitar sig Featherstone på ett urval som styrs av det internationella temat. Kriterierna för urvalet är att det rör möten och solidaritetsyttringar över nationsgränser inom en bred vänster.

Ramen för boken utgörs av de två begreppen internationalism och solidaritet, vilka styr framställningen, och Featherstone växlar mellan tidigare forskning för beskrivningar av generella händelser och spår av internationella solidaritetshandlingar i konkreta källmaterial. Genom att använda sig av dessa starka teman blir det möjligt att utnyttja källor från vitt skilda kontexter. Ibland skapar denna fria användning av källor, enligt mig, en känsla av att alla kopplingar och möten kan definieras som just solidaritetshandlingar. Ensamma har vissa uttryck därför lågt förklaringsvärde som solidaritetshandlingar, men tillsammans övertygar de om förekomsten av ett slags internationellt solidaritetsnätverk. För en historiker är detta högst relevant eftersom det visar på möjligheterna att följa upp spår och banor ur de nationella arkiven.

Att tydligt utgå från två begrepp men inkludera så många fall skapar till viss del en känsla av att vi har att göra med en antologi. Boken gör sig, enligt mig, därför bäst som teoretisk och metodologisk inspirationskälla. Samtidigt visar författaren i de empiriska avsnitten vilka spännande vägar som kan öppna sig om vi börjar med inställningen att det vi undersöker har kopplingar till en större värld.

Kristoffer Ekberg

The Making of Romantic Love.
Longing and Sexuality in
Europe, South Asia and Japan,
900–1200 CE

William M. Reddy

UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS, 2012, 439 s.

Romantisk kärlek, så som många väster-

länningar lärt känna den, är ett paradoxalt fenomen. Två komponenter utgör dess kärna: dels ett begär efter närhet och erotik och dels en osjälvisk dyrkan. Termen har ofta sammankopplats med den medeltida franska riddarromanen och dess skildringar av hemlig kärlek mellan adliga män och kvinnor. Inom denna genre bestod den höviska kärleken framför allt av en längtan efter närhet som aldrig tog sig uttryck i könsligt umgänge. Den intressanta aspekt, som Reddy tar sin utgångspunkt i, är spänningen mellan å ena sidan ett egocentriskt begär och å andra sidan en osjälvisk dyrkan av en annan individ. Dessa två fenomen kom under medeltiden att sammansmälta i den höviska kärlekens idé och det är formeringen av denna som undersöks i *The Making of Romantic Love*.

Den höviska kärleken under medeltiden är ett väl utforskat område. Det som Reddy i första hand tillför fältet är en ny kontextualisering, vilken följer av hans komparativa ansats. Reddy jämför de europeiska hovkulturernas höviska kärlek, såsom den gestaltas i ballader, lyrik och riddarromaner, med motsvarande ideal i kungadömena Bengal och Orissa samt i Heianperiodens Japan (781–1192). Därmed kan den västerländska kärlekens utmärkande drag analyseras utifrån en vidare geografisk horisont. På så vis upptäcks väsentliga skillnader som sätter den höviska kärleken i nya perspektiv. Exempelvis lyfter Reddy fram betydelsen av den kristna världsbildens tydliga särskiljande mellan en andlig och en världslig sfär; en gränsdragning som inte var av samma betydelse i de två jämförelsepunkternas kontexter.

I den gregorianska reformrörelsens namn fördömdes, enligt Reddy, de världsliga begären såsom hinder för att uppnå andlig och religiös upplysning. Det höviska kärleksidealet sökte lösa denna knut genom att bejaka det kärleksfulla begäret utan att låta det gå så långt som till fysisk sexualitet. För den höviska kärlekens förespråkare var denna kärlek renande och sanktionerad av Gud, snarare än ett uttryck för syndafallet. Detta var en radikal avvikelse från den

teologiska doktrin som i Reddys framställning får representeras av 1000-talets gregorianska reformrörelse. Förhållandet mellan andligt och världsligt såg påtagligt anorlunda ut i Bengal och Orissa samt i Japan. I de sydasiatiska kungadömena framställdes inget motsatsförhållande mellan en materiell och en andlig värld. Här bejakades i stället föreställningen om människans möjlighet till upplysning genom världsliga praktiker. En sådan kunde vara meditation, men också sexuell umgänge utifrån principer som omskrevs i standardverket *Kamasutra*. Vid Heianperiodens japanska hov fick kärleken en särprägel utifrån den buddhistiska föreställningen om evig återfödelse samt den timliga världens lidande och förgänglighet. Buddhistmunkar förväntades förhålla sig strikt till nyttjandet av alla världsliga njutningar såsom mat, ägodelar och sex. Därav fanns inget behov av att särskilt bekämpa sexualiteten då den bara sågs som en världslig drift bland andra. Den japanska kärleken kom därför inte primärt att handla om lust, utan snarare om att erkänna och visa medkänsla för den älskades lidande.

I ljuset av författarens tidigare verk är bokens utformning intressant, och faktiskt en smula förvånande. Reddy har i sin uppmärksammade bok *The Navigation of Feeling* (2001) och i en rad efterföljande artiklar, ägnat stort utrymme åt att utveckla ett relativt omfattande ramverk för känslöhistorisk forskning (vilket av många historiker upplevts som svårt att operationalisera), behäftat med en diger begreppsapparat. Begrepp som "social suffering", "emotional regimes" och "emotional liberty" lyser emellertid helt med sin frånvaro i *The Making of Romantic Love*. Kardinalbegreppet "emotives" nämns visserligen, men endast i en kort anmärkning (s. 8). Det kan te sig som ett oväntat drag av en profilerad teoretiker att lämna ett så sofistikerat ramverk därhän, efter att ha ägnat så många år och publikationer åt dess utveckling. Därmed inte sagt att detta ger negativa konsekvenser för studien i fråga – tvärtom. Nedbantningen av den teoretiska

begreppsapparaten sker till förmån för en mer direkt diskussion med psykologisk, neurobiologisk och antropologisk forskning kring romantisk kärlek. Denna diskussion är framför allt förtjänstfull genom att den konkret illustrerar hur känslornas historia kan öppna upp för debatter över de disciplinränder som länge tyckts utgöra vattentäta skott. Reddy briljerar dessutom, som vanligt, med en lovvärd beläsenhet i andra forskningsdiscipliner.

Ur denna diskussion framträder en intressant bild av poängen med den strömning som går under beteckningen "känslornas historia". Dess uppgift, enligt Reddy 2012, är att kartlägga tidslig och rumslig förändring i förståelsen av emotionella erfarenheter och på sikt erbjuda ett svar på frågan om dessa erfarenheter enbart reflekterar historiska sammanhang eller om de rentav kan sätta sin prägel på dem. I ljuset av detta framstår det komparativa tillvägagångssättet som en synnerligen väl vald metod.

Sammantaget är bokens främsta styrkor dess tydliga fokus och väl avgränsade jämförelsepunkter. I ett svenskt forsknings-samtal, där diskussionen kring känslornas historia hittills i hög grad har handlat om svårigheterna att operationalisera dess teorier, besitter *The Making of Romantic Love* stor potential att bli en välkommen inspirationskälla.

Hugo Nordland

Uplop – Seditio. Innerstädtische Unruhen des 14. und 15. Jahrhunderts im engeren Reichsgebiet. Schematisierte vergleichende Konfliktanalyse
Bernd-Ulrich Hergemöller

VERLAG DR. KOVAČ, 2012, 293 s.

Senmedeltida urbana konflikter har sedan några decennier stått i fokus för framför allt den socialhistoriska forskningen. Men trots att vi fått ökad kunskap om konflikter i flera olika städer låter de omfattande

komparationerna vänta på sig. Inte minst beror detta på att många källeditioner är både bristfälliga och svårtillgängliga. Dessutom är den lokalhistoriska forskningen om konflikterna numera så omfattande att det kan vara svårt att skaffa sig överblick. Titeln på Bernd-Ulrich Hergemöllers bok låter förstå att här skall göras en omfattande jämförelse av senmedeltida innerurbana konflikter – men läsaren blir besviken. Detta är snarare en materialsamling än en analys, men trots besvikelsen ger boken ett värdefullt bidrag till forskningen om urbana konflikter. I högsta grad är den ett användbart uppslagsverk för en mängd tänkbara frågeställningar kring just dessa konflikter. Att författarens mångåriga arbete med rikets städer och deras författning presenteras och tillgängliggörs för framtida arbeten är ytterligare ett plus.

Förutom inledning och avslutning består boken av kronologiskt indelade avsnitt om urbana konflikter i de tyskspråkiga länderna fram till reformationen; ungefär 150 konflikter tas upp. Varje avsnitt bär en kort titel bestående av staden och året, och de flesta omfattar en till två sidor, alla innehållande samma typ av information om konflikten: staden, konfliktens beteckning i källorna, deltagare, orsaker, händelseförlopp, avslutning, eventuella följder, samt en sammanställning av källorna och tidigare forskning. Forskare som arbetat med moderna kritiska editioner av senmedeltida stadskronikor kommer att uppskatta särskilt dessa två senare avsnitt med information om källorna: de ger en snabb orientering i ämnet och förkortar letandet efter spridda 1800-talseditioner. Den stora materialmängden i kombination med källornas och konflikternas karaktär leder med nödvändighet till förenklingar då det gäller att redogöra för orsaker och förlopp, men de många direkta citaten ur källorna väger upp detta.

Väl genomarbetade register för personer, orter och saker (standardiserad på modern tyska) gör det lätt att ta till sig den samlade informationen. Exempelvis är det här möjligt att få en snabb överblick

över konflikter i vilka gillena spelade en avgörande roll eller över dem som berörde skattepolitik. Som extramaterial innehåller varje avsnitt en QR-kod som kan avläsas med mobilkamera och som länkar till tillgängliga källor på nätet. Men tyvärr är denna funktion i första hand avsedd för framtida bruk. Många länkar innehåller ännu inte något källmaterial, antingen för att det inte finns tillgängligt i digital form eller för att man inte har hunnit bearbeta sidorna. Så hittar man under "Nürnberg 1348–1349" länkarna till de relevanta sidorna i "Chroniken der deutschen Städte", medan "Danzig 1416" saknar länken till editionen i "Scriptores rerum Prussicarum". Likväl är båda två tillgängliga via Google Books. Förhoppningsvis kommer universitetet i Hamburg, som administrerar sidorna, att följa upp projektet så att inte ytterligare en god idé slutar på kyrkogården för ofärdiga onlinetjänster.

Som borde ha blivit tydligt innehåller den här boken mycket detaljinformation och flera mindre synteser. Den utgör ett praktiskt och tillförlitligt vetenskapligt uppslagsverk. Överraskande nog har man, trots detta, inte valt att ge boken en layout som påminner om vetenskapliga uppslagsverk: de med flerfärgstryck prydda sidorna visar allt möjligt från medeltida stadspanoraman till altarbilder och tidigmoderna härskarporträtt. Samtliga bilder har att göra med staden och konflikten som beskrivs, men tillgången på bildmaterial har skiftat och därför är bildkvaliteten varierande och kopplingarna stundom långsökta.

Upplo - Seditio är en bok som i flera avseenden missleder läsaren: titeln lovar en analys som uteblir, layouten lovar ett populärvetenskapligt verk som visar sig vara helt igenom vetenskapligt med avsikt att användas för forskning eller undervisning. Ändå vill jag starkt rekommendera denna bok, som på ett utmärkt sätt bör kunna underlätta framtida forskning om senmedeltida urbana konflikter inom det tyskspråkiga området och särskilt för välbehövliga större jämförande analyser.

Cordelia Heß

Brandenburg-Prussia, 1466–1806

Karin Friedrich

PALGRAVE MACMILLAN, 2012, 157 s.

Karin Friedrich har skrivit en kort men kärnfull skildring av ungefär 400 års politisk samvaro inom Hohenzollern-dynastins skiftande men nästan ständigt ökande areal. Bokens karaktär är revisionistisk och vill behandla Brandenburg-Preussens historia som något eget och inte som en förhistoria till 1800-talets preussiska rike. I sex kapitel är det tänkt att läsaren ska få en kortfattad och uppdaterad introduktion till Brandenburg-Preussens historia före upplösningen av det tysk-romerska riket 1806. Där avhandlas i tur och ordning den tyska ordens sammanbrott i Preussen; statsformering sett till lagstiftning, taxering och militär; styrkeförhållanden i ständerförsamlingar och på landsbygden; hov- och militärliv; utrikespolitik; och upplysning.

Det verkar finnas tre anledningar till att just 1806 valts som slutår. För det första möjliggjorde Brandenburg-Preussens särställning inom det tysk-romerska riket – med en fot i det formellt underordnade Brandenburg och en fot i Ostpreussen – att kurfurstarna länge kunde upprätthålla en kejsarvänlig politik samtidigt som man i egenskap av preussisk furste kunde agera utanför kejsardömet's ofta strama tyglar. Detta var något som granndynastin Wettin i Sachsen eller familjen Wittelsbach i Bayern inte hade möjlighet till. Upplösningen av det tysk-romerska riket innebar därmed nya geopolitiska förutsättningar.

För det andra innebar Napoleonkrigen, de reformer som följde förlusterna mot Napoleon samt Wienkongressen ett klart förtydligande av Brandenburg-Preussen. Detta förändrade den komposit-/konglomeratstatskaraktär som tidigare präglade furstendömet. Karin Friedrich har försökt fänga motsättningarna som kurfurstarna och sedermera kungarna i Brandenburg-Preussen stötte på när de skulle försöka harmonisera de alltmer

undergivna ständerna i Brandenburg med den motvilliga adeln i Pommern eller de gamla Hansastäderna i Ostpreussen. Speciellt relationen till de senare var ofta spänd då Preussen fram till 1657 var ett vasalldöme till Polen och även långt senare sågs som en polsk, inte tysk, angelägenhet. Exempelvis krönte sig Fredrik I inte till kung av Preussen utan kung i Preussen för att inte reta grannen. En stor del av Brandenburg-Preussens historia är alltså enligt Friedrich präglad av dess domäner i och relationer till nuvarande Östeuropa. Inte heller var det möjligt för Brandenburg-Preussen att ha en effektiv militär och byråkrati under dessa splittrade förhållanden, även om speciellt Fredrik II försökte sprida den bilden genom sin propaganda.

För det tredje innebar också förtydligandet av Brandenburg-Preussen att man historiografiskt sett inte har tagit hänsyn till den mångfald som präglade furstendömet på marknivå. De preussiska junkarna som dyker upp i många läroböcker var inte normen. Olika delar av riket präglades av olika sedvanerätter och styrkeförhållanden mellan godsägare och bondeklass. Inte heller var relationerna homogena inom de olika områdena; i Ostpreussen behövde majoriteten av bönderna göra en dags dagsverke eller mindre, medan en femtedel av dem spenderade minst fem dagar i godsherrens tjänst.

På flera sätt håller Friedrich vad hon lovar; ett furstendöme fyllt av mer dynamik och mångfald än vad som framstått i äldre historiografi framträder i bokens kapitel. Samtidigt innebär en del av hennes revision i praktiken endast smärre nyanseringar. Samhället i Brandenburg-Preussen var förvisso inte så militariserat under 1700-talet som tidigare hävdats, men de militära kraven och behoven gick ändå alltid före civilsamhällets behov om kurfurstarna behövde välja. Vidare var ständerna i de olika områdena visserligen inte så maktlösa som de har framställts; de kunde vara delaktiga i den politiska utvecklingen men fick ändå stegvis ge upp sitt inflytande. Undan för undan accepterades den fram-

växande statens anspråk på maktutövning och juridiskt tolkningsföreträde. På många sätt förstärks alltså gamla forskningsresultat snarare än revideras, vilket delvis gör Friedrichs polemiska hållning onödig.

En viktig anmärkning är att de personer som framkommer som subjekt i boken i stort sett är det vanliga galleriet av män: regenter, rådgivare, författare och påvar. Kvinnor över huvud taget och män ur lägre skikt lyser med sin frånvaro. Det hade gynnat Friedrichs innovativa anspråk om hon breddat sitt perspektiv på politik utanför de klassiska ramarna.

Likaså visar kapitlet om upplysning att det är svårt att helt tänka i nya banor. Forskningen om Brandenburg-Preussen och det Habsburgska riket befinner sig i en ständig debatt om upplysningens innehåll, spridning, effekter och huruvida de upplysta despoternas anspråk på att vara upplysta verkligen var sanna i praxis. Det är ibland svårt för en utomstående att förstå varför debatten fortfarande är så pass upphakad på begreppet upplysning och inte kan ta ett bredare grepp på 1700-talets reformrörelser i Central- och Östeuropa.

Med detta sagt är det här en läsvärd och tankeväckande introduktion till ämnet. Många av anmärkningarna berör trots allt bokens anspråk på att lyfta fram nya perspektiv och inte giltigheten i bokens resonemang. Prosan är kompakt, konkret och kortfattad. Själva brödtexten slutar på sidan 118. En mängd kartor och register över så väl regenter som centrala administrationsreformer tillhör också bokens förtjänster. Undertecknad är dessutom mycket fascinerad av notsystemet, där varje text försetts med en fast siffra i en förteckning längre bak i boken. Varje gång Friedrich refererar till en specifik bok används slutförteckningens siffra i stället för ett ständigt stigande slutnotsystem; mycket lättare att orientera sig i än ett sedvanligt slutnotsystem.

Martin Almbjär

"De som är oskyldiga idag kan bli skyldiga imorgon."

Det armeniska folkmordet och dess efterbörd

Klas-Göran Karlsson

ATLANTIS, 2012, 340 s.

I fjor kom to vektige publikasjoner fra veletablerte svenske forskningsmiljø som arbeider med det armenske folkemordet; *Folkemordet på armenier sett med svenska ögon* av Göran Gunner og Klas-Göran Karlssons "De som är oskyldiga idag kan bli skyldiga imorgon." *Det armeniska folkemordet och dess efterbörd*. Mens Gunner gir en systematisk gjennomgang av et omfattende svensk kilde-materiale relatert til folkemordet, setter Karlsson folkemordet inn i en komparativ kontekst og analyserer også historien om tiden etter folkemordet.

Karlssons bok er delt inn i to hoved-deler. Den første delen handler om årsakene til og utførelsen av folkemordet. Den andre delen tar for seg hvordan folkemordet fram til i dag har blitt framstilt, fortolket og brukt i historieskriving, minnearbeid og massemedia. Slik er dette verket det første i sitt slag, også i internasjonal sammenheng. Det er et ambisiøst prosjekt, som takket være forfatterens dype kjennskap til folkemordforskning, armensk historie og ikke minst temaet «bruk av historie», har blitt svært vellykket.

I den første delen settes hendelsene i det osmanske riket inn i den første verdenskrigs rammer. Det er en kompleks og omfattende historie som skal formidles på begrenset plass. Det løser Karlsson på en eminent måte med en rekke (korte) kapitler som gir oss den osmanske konteksten. Det osmanske riket var på denne tiden preget av etniske minoritetsbefolkninger som utviklet nasjonale separatismeideologier. Slik ble riket truet av oppløsning innenfra, noe som til slutt førte til dets endelikt. Det var innenfor disse rammene at folkemordet på armenerne og andre kristne minoriteter fant sted.

Karlsson forklarer hvordan det

osmanske riket organiserte sine religiøse minoriteter innenfor millet-systemet. Dette var en juridisk-religiøs administrativ ordning som gav de ikke-muslimske minoritetene et visst selvstyre. Men ordningen gav ingen politisk innflytelse, og de kristne minoritetene var diskriminerte og undertrykte annenrangs borgere. Fra 1850-årene ble dette systemet forsøkt endret ved innføringen av en rekke politiske og sosiale reformer, hvor kravet om likestilling av alle rikets innbyggere sto sentralt.

Tidlig på 1900-tallet utgjorde armenerne med sine mellom én og to millioner den største minoriteten i en totalbefolkning på 30 millioner osmanere. Armenerne hadde sterk tilknytning til armensk kultur, men økonomisk og sosialt var de en uensartet gruppe. 70 til 80 prosent av de osmanske armenerne levde som fattige og undertrykte jordbruksarbeidere og håndverkere bosatt i de nordøstlige provinsene av riket. Men det fantes også velstående, utdannede armenere som sammen med grekerne utgjorde et kristent borgerskap. Denne elitegruppen av armenere hadde en spesielt sterk stilling innen finans og industri. Det blir hevdet at de kontrollerte 60 prosent av all import og 40 prosent av all eksport fra det osmanske riket, i tillegg til minst 80 prosent av all kommersiell virksomhet i landet. Armenerne fikk etter hvert også plass i statsbyråkratiet og innen profesjoner som medisin, jus og gullsmeder.

Disse økonomiske og sosiale forholdene gav grobunn for stereotyper, og den armenske handelsmannen eller pengeutlåneren ble symbol for et helt folk. Disse stereotypene knytter Karlsson opp til generelle teorier om folkemord, bl.a. om «mellomhandelsminoriteter», som bygger på ideen om utenforstående minoritetsgrupper som fyller spesifikke økonomiske og profesjonelle nisjer i et tradisjonelt samfunn. De står utenfor makteliten, noe som gjør dem sårbare, samtidig som de forsterker sitt «utenforskap» ved å markere etnisk særart. Men ikke alle armenere godtok passivt det de anså som osmansk diskriminering

og undertrykkelse. De appellerte til stormaktene, og «det armenske spørsmålet» kom etter hvert til å spille en sentral rolle i internasjonalt diplomati. Karlsson viser hvordan de europeiske stormaktene fastslo at vestmaktene skulle ta på seg et kollektivt ansvar for at de administrative reformene som gjaldt de kristne minoritetenes rettigheter, ble gjennomført i det osmanske riket. Virkningen ble motsatt. Det som vestmaktene anså som en legitim humanitær intervensjon for å hjelpe imperiets undertrykte innbyggere, ble av osmanske makthavere sett på som illegitim bistand og støtte til opprørere og terrorister. Vestmaktens retorikk om å bistå kristne minoriteter, som mange armenere trodde på, ble fulgt i praksis kun dersom det var noe å vinne på det materielt og territorielt. Slik ble armenerne et redskap for vestmaktens, og spesielt Russlands, ekspansjonspolitik. Karlsson viser hvordan dynamikken mellom det internasjonale og indre osmanske forhold utviklet seg: Vestlig retorikk gav falske forhåpninger til armenerne, mens den forsterket den osmanske regjeringens antiarmenske holdninger.

Etter at ungtyrkerne kom til makten i Det osmanske rike ved et statskupp i 1908, hadde mange armenere og andre minoriteter store forhåpninger til det nye styrets politiske reformprogram. Men i stedet for å skape likhet for alle innbyggere ble det nye regimet stadig mer opptatt av å fremme tyrkisk-nasjonalistiske ideer om et osmansk rike som en tyrkisk stat. Spenningen mellom tyrkere og armenere ble ikke bedre av at armenske nasjonalister hevdet at armenerne utgjorde den opprinnelige befolkningen i Anatolia. Dette var det området tyrkiske nasjonalister hadde utpekt som hjerte av Tyrkia. Disse to nasjonalistiske idésystemene var dypt motstridende. De var imidlertid ikke likeverdige i betydning og styrke, noe som blir framhevet av Karlsson. Imperiets styringsregime representerte den tyrkiske nasjonalismen, mens kun et lite mindretall av rikets armenere støttet de armenske nasjonalistene. Men selv om det store flertallet armenere var lojale osman-

ske innbyggere uten ideer om nasjonal separatisme, ble de ofre for ungtyrkernes massakrer.

Folkemordet foregikk fra våren til høsten 1915. Det var et totalangrep på en hel befolkningsgruppe og gikk spesielt hardt utover armenerne i det østlige Anatolia. I tillegg ble den armenske kulturen forsøkt utryddet, kirker og andre armenske bygninger ble ødelagt eller gjort om til moskeer og skolebygg. Det eksisterer en rekke vitnesbyrd fra journalister, diplomater, misjonærer og militære om massakrene i ulike osmanske regioner. Etter en grundig, kritisk analyse konkluderer Karlsson med at dette brede kildematerialet entydig viser at overgrepene mot armenerne fant sted som følge av en bevisst planlegging fra det ungtyrkiske regimet: Armenerne skulle straffes for det som ble ansett som undergravende politiske aktivitet, og de skulle hindres i å ta russernes side i den pågående krigen. Dessuten ville en utryddelse av den armenske befolkningen fjerne det største hinderet for etableringen av en stortyrkisk stat.

Den andre delen av boka omhandler tiden etter folkemordet. Den avgjørende perioden for hvordan historien og erindringen om folkemordet på armenerne skulle komme til å forvaltes av de etterlevende, var det tidlige 1920-tallet. Den armenske holdningen har vært karakterisert av traume og frustrasjon som et resultat av at omverdenen i stor grad har vært uinteressert, og etter FN's folkemordskonvensjon i 1948 ikke har villet anerkjenne at armenerne var utsatt for et folkemord. Den tyrkiske holdningen har vært preget av taushet og aktiv fornektelse; et resultat både av landets sterke nasjonale selvfølelse, en stadig viktigere internasjonal posisjon og indre problemer med etniske minoriteter. Konflikts tredjepart, det internasjonale samfunnet, har inntil for noen år siden vært uinteressert og pragmatisk.

"De som är oskyldiga idag kan bli skyldiga imorgon." Det armeniska folkemordet och dess efterbörd er et viktig og balansert bidrag til vår forståelse av årsakene til det armenske

folkemordet og dets historiske etterspill. I tillegg har Klas-Göran Karlsson også på forbillig vis plassert det armenske folkemordet i den pågående, internasjonale forskningen på folkemord. Derfor bør denne boka også få mulighet til å bidra til den internasjonale debatten om det armenske folkemordet. La oss håpe at en engelsk oversettelse kommer snarest mulig!

Inger Marie Okkenhaug

Kensington 1898.
Runfyndet som gäckade världen
Mats G. Larsson

ATLANTIS, 2012, 152 s.

År 2003 hade Historiska museet i Stockholm den tveksamma smaken att under visst buller ställa ut den så kallade Kensingtonstenen. På vernissagen och i sitt invigningstal uttryckte USA:s Sverigeambassadör sin stora glädje över att svensk publik nu kunde ta del av ett av USA:s mest betydande fornyfynd. Närvarande runologisk expertis hade emellertid svårt att dela glädjen eftersom de visste att Kensingtonstenens runor författades under sent 1800-tal. Detta medan ambassadören, och möjligen också dåvarande museichefen, ansåg att runorna var ristade på 1300-talet.

Många har känt sig kallade att i olika grad påverka och ändra historiska förlopp och människoöden. S. A. Andréas platoniska älskarinna vigde sitt liv åt att få ballongfararen att framstå som en seriös och framgångsrik upptäcktsresande. Sun Yat-Zens änka lade ner åtskillig möda på att ändra makens väl i huvudsak borgerliga och demokratiska filosofi till att bli en grundande tankevärld för det kinesiska kommunistpartiet. Bland grövre försök att ändra och skapa historia kan man nämna "kulknappen", omhuldad av Varbergs museum som tillhörig Karl XII:s vapenrock, eller uppgiften att Jenny Linds pappa inte alls var en sjungande bokhållare utan i stället den 1820 inte särskilt sexu-

ellt aktive Karl XIV Johan. Kensingtonstenen och dess upphovsman låter sig ledigt inordnas i denna senare grövre kategori. Om denna sten med ristade runor, funnen i Minnesotas svenskbygder under 1890-talet, har arkeologen Mats G. Larsson, känd för sina många böcker om vikingatiden, gjort en ingående, spännande och avslöjande undersökning med drag av kriminalroman.

Dramats upphovsman är den i Hälsingland födde Olof Öhman (1854–1935) som senare invandrade till Minnesota. Hösten 1898 röjde han mark på sin gård och grävde då upp en flat sten. När man vände på stenen uppdagades en mystisk inristning. Den kopierades och publicerades i lokala tidningar. Någon svenskamerikan kunde då meddela att det rörde sig om runor. Efter ytterligare någon tid tolkades texten. Den handlade om några normän och götar som från Vinland färdats västerut. I strid med lokalbefolkningen hade ett antal i gruppen blivit dödade och stenen hade ristats och rests till äminnelse av händelsen. Efter ytterligare någon tid kunde man tolka ristningsåret till 1362.

Några språkprofessorer fick därefter ta del av texten och kunde ganska omgående avfärda det hela som en bluff. Huvudskälet var att texten hade en samtida språklig utformning och alls icke avspeglade medeltida eller fornnordiskt språkbruk även om runorna var korrekt utformade. Man noterade också det märkliga i att en grupp människor som befann sig i dödsfara gav sig tid att rista och resa en minnessten över sina döda kamrater på platsen för övergreppet. Att färden från Vinland till Minnesota bara tagit två veckor var en annan mystifikation. Slutligen var runorna mycket välbevarade och såg nästan ut som nya.

Att fornfyndet blev underkänt tog Olof Öhman, enligt Larsson, tämligen lugnt och den återbördade stenen – den hade varit placerad i ett bankvalv en tid – fick nu med texten nedåt tjänstgöra som entré till en av gårdens ekonomibygnader.

Här kunde dramat om Kensingtonstenen ha slutat, men så skedde emellertid inte. En norsk-amerikansk amatörforskare,

intresserad av vikingar och Vinland, tog från 1907 sig an Kensingtonstenen och lade ner omfattande energi på att få ristningen och stenen förklarad som äkta. Detta lyckades också efter diverse knåp och knep, men bara lokalt i Minnesota. Äkthetsstrategin gick ut på att språkvetenskap bedömdes som oprecis, varför texten ändå kunde vara medeltida, samt att Olof Öhman framstod som en ärlig och redbar person som inte kunde misstänkas för att ha ristat en runsten och grävt ner densamma för återupptäckt. Som obildad bonde saknade Öhman också, enligt den energiske norskättlingen, kunskaper om runor.

Att invandrare från Sverige till USA skulle vara utan runkunskap har ifrågasatts av bland andra Runverkets legendariske chef Helmer Gustavson. Detta eftersom traditionen att rista runor var levande i en rad trakter i Sverige fram till sekelskiftet 1900. Larsson spinner i sin undersökning vidare på detta tema. En närmare granskning av Olof Öhmans person visar då att han inte alls var obildad. Svenskamerikanen var i stället snarast kunskapsstörstande, förhållandevis beläst och hade också tillgång till litteratur där det ingående redogjordes för runor. I sin umgängeskrets hade Öhman bland annat en präst, visserligen alkoholberoende, men med vilken han förde lärda samtal.

Larsson nöjer sig emellertid inte med denna öppning av stengåtan, som ju visar att Öhman hade goda möjligheter att i egen regi skapa en runsten. Förutom att han besatt lärdom var Öhman också en praktisk man; timmerman och god husbyggare vid sidan av bondeverksamheten. Till detta kan läggas Öhmans sinne för drastisk humor; ett viktigt karaktärsdrag i sammanhanget.

I boken görs så en ingående undersökning av Öhmans hela sociala krets och Larsson vaskar fram de vittnesbörd och uppgifter som är relaterade till Kensingtonstenen. I detta material avslöjas motivet till Öhmans tilltag. Som lite avundsjuk på den "lärda världen" som såg ner på de "vanliga" ville Öhman spela "de lärda" ett spratt genom att skapa och upptäcka en

falsk runsten. Sprattet lyckades ju inte till en början, men när norskamerikanen fick stenen äkthetsförklarad valde Öhman att tillbakadraget tåga om saken.

Larsson går ytterligare ett steg längre i sin analys genom att fördjupa sig i texten på Kensingtonstenen. Här kan han – fortsatt övertygande och gediget – via förekommande ordval och språkliga vändningar knyta texten till Olof Öhmans person och personliga förhållanden.

I sammanfattning lyckas Mats Larsson tveklöst med att klarlägga omständigheterna kring hur Kensingtonstenen kom till och dess vidare öden. Det som saknas är väl bara ett skriftligt intyg om saken från Öhman själv. Men, som Larsson framhåller, inte ens ett sådant intyg skulle förmodligen kunna rubba lokalbefolkningen i Minnesota eller ”frälsta” forskare – nästan alla av skandinaviskamerikanskt ursprung – i deras tro att Kensingtonstenen är äkta. Föremålet är dessutom sedan länge huvudattraktionen i ett lokalt museum i Minnesota.

Med sin spännande och välskrivna bok har Larsson i vart fall, sannolikt för mycket lång tid framåt, blockerat stenens möjlighet att åter ställas ut på Historiska museet i Stockholm.

Ulf Hamilton

Avhandlingar

Att representera och representeras. Samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966–2006

Anna-Lill Ledman

INSTITUTIONEN FÖR IDÉ- OCH SAMHÄLLSSTUDIER, UMEÅ UNIVERSITET, 2012, 250 s.

Under de senaste decennierna har intresset ökat för forskning om hur urfolk och minoriteter skildrats i medier, på museer och i populärkulturella sammanhang. Det har formats en kritisk internationell diskurs som omfattar inte bara majoritetssamhällets

framställningar utan även hur de berörda själva hanterat olika element som knutits till deras historiska, kulturella och etniska identitet. Anna-Lill Ledmans avhandling utgör en del av den diskursen. Ämnet för den är hur samiska kvinnor har representerats i svensk och samisk press vid tre tidpunkter: 1966/67, 1986 och 2006. Den samiska pressen utgörs av tidskriften *Samefolket*, medan det svenska materialet kommer från Vilhelmina samiska pressklipparkiv, som bevakat omkring tusen tidningar och tidskrifter inom dags-, populär- och specialistpressen. Därutöver har intervjuer gjorts med fem kvinnor som förekommit i materialet. Förutom att empiriskt undersöka hur samiska kvinnor har representerats är syftet att problematisera hur bilden av ”den samiska kvinnan” har konstruerats utifrån variabler som normalitet, etnicitet och kön. Även representationernas effekter, som att generera och befästa föreställningar om samisk identitet, behandlas.

Avhandlingen anknuter till flera forskningsfält: forskning med samisk tematik, forskning om genus och etnicitet samt medieforskning. Teoretiskt har den en postkolonial och konstruktivistisk utgångspunkt, med kritisk diskursanalys som centralt verktyg. Även intersektionalitet, intertextualitet, mening, makt och representation är begrepp som används och problematiseras. I anslutning till ett avsnitt om etik och reflexivitet påpekar författaren att forskning om samer och andra urfolk, utförd av utomstående, ofta har fått en dålig klang och hon diskuterar vem som bör forska om vem och hur samma resultat kan tolkas olika utifrån olika positioner. Särskild vikt läggs vid begreppet ”strategisk essentialism”, det vill säga hur urfolk och minoritetsgrupper själva kan (eller har ansett sig tvungna att) använda mer eller mindre stereotypa etniska markörer för att uttrycka sin identitet. I det här sammanhanget framkommer det att författaren själv inte är same utan beskriver sig som etniskt svensk.

Efter de sedvanliga kapitlen om syfte,

forskningssammanhang, teori, metod, material, källkritik och etik ägnas det tredje kapitlet åt en historisk-politisk översikt av samernas situation i Sverige. Den empiriska frågeställningen undersöks därefter i kapitel fyra och fem: "Samiska kvinnor i svensk press" och "Samiska kvinnor i tidskriften *Samefolket*". Metoden beskrivs som systematiskt kvantitativ och kvalitativ, där frågorna *vad, hur, varför* och *vilka konsekvenser* fått styra analysen av artiklarna – 953 svenska och 512 samiska. Fokus ligger på textmaterialet; fotografier har registrerats men ges inte något större utrymme i analysen.

I svensk press sägs representationen av samiska kvinnor ha formats av två centrala diskurser, särskilt under de första undersökningsåren. Såväl i förhållande till svenska kvinnor i allmänhet som till män inom renskötelsen har samiska kvinnor framställts som avvikande, utifrån etnicitet respektive kön. Det kulturella fältet har dock betraktats som ett givet kompetensområde. Där har kvinnor kunnat ge "äkta" bilder av "det samiska"; litteratur, konst och musik har setts som viktiga gestaltungsformer för etnopolitik och identitetsbygge. Trots ett ökat intresse för att låta samiska och svenska subjektspositioner förenas inom samma individ har de svenska medierna ändå tenderat att producera en "medel-samekvinna", utifrån föreställningen om samiska kvinnor som en homogen grupp.

I tidskriften *Samefolket* var kvinnorna under det första undersökningsåret närmast osynliga, vilket speglar deras ställning i det samiska samhället, före 1970-talets etnopolitiska genombrott och med den rationaliserade renskötelsen som symbolisk huvudnäring. Efterhand förändras bilden och under det sista året är kvinnor självklara som aktiva subjekt inom politiken och organisationerna. Då tar också jämställdhetsdebatten plats och blir, som för andra urfolk, problematisk i de fall då majoritetssamhällets jämställdhetsnormer hamnar i konflikt med en traditionell genusordning och anses hota den egna kulturen.

Ett exempel på frågan om möjliga

effekter av medias representationer är kärnkraftshaveriet i Tjernobyl i april 1986. I det svenska materialet förekom kvinnor i 84 artiklar, i *Samefolket* bara i fem. Den svenska pressens uppmärksamhet på olyckans konsekvenser för rennärigen reproducerade bilden av samer som ett renskötande folk, medan den samiska pressens uteslutning av kvinnorna stärkte uppfattningen om renskötelsen som en manlig arena.

Kapitel sex, "Samma historia – olika perspektiv", ägnas åt en fördjupning av de närmast föregående kapitlen i samspel med kommentarer från de intervjuade kvinnorna. Ett tema handlar om hur respektive press hanterade frågan om att vara samisk kvinna i svenskt arbetsliv, med Maj-Lis Skaltje som 1966 blev producent för *Sameradion* som exempel. Den svenska pressen fokuserade individen och mobiliserade diskurser om samisk etnicitet, kvinnors utseende och romantiska föreställningar om naturen i norr. I *Samefolket* blev Skaltje en talesperson för det samiska kollektivet. Ett andra tema handlar om hur fyra konstnärligt aktiva kvinnor hanterar bruket av traditionella samiska symboler, både bland journalister och bland dem själva. Det som i ett sammanhang blir en upprepning av en essentialiserande stereotyp kan i andra sammanhang vara ett strategiskt och emancipatoriskt bruk av en etnisk markör.

I det sjunde kapitlet förs en avslutande diskussion och tre områden identifieras för fortsatt forskning. För det första genusfrågor, innefattande även män. För det andra "okunskapen och historielösheten kring samiska frågor" – ett lite fyrkantigt sätt att formulera det som i kapitel sex belysts mer nyanserat. För det tredje "en mer medveten forskning om samisk problematik". Författaren menar att hennes avhandling ska ses som ett exempel på detta, vilket jag kan instämma i.

Det är en sympatisk och väl genomförd avhandling som tar upp angelägna frågor och tillför forskningen ny kunskap. Det finns givetvis delfrågor, val av intervju-

personer och annat som kan diskuteras men det görs också på andra punkter en mer mångbottnad analys än jag har kunnat gå in på här. Jag uppskattar ambitionen att fylla begreppet "strategisk essentialism" med exempel från nutida svenska samer, för att pröva dess analytiska användbarhet.

Författaren efterlyser en motsvarande undersökning av hur samiska män representerats. Även män har etnifierats i den svenska pressen och fått företräda genusbestämda ideal i den samiska. Kapitlet om *Samefolkets* kvinnobild skulle mycket väl, med viss bearbetning, kunna publiceras som en egen studie och med en parallell skildring av tidningens mansbild bli ett viktigt bidrag till forskningen om samiska självbilder i en svensk kontext.

Eva Silvéén

"We Are in the Congo Now."
Sweden and the Trinity of
Peacekeeping during the Congo
Crisis 1960–1964

Andreas Tullberg

LUND UNIVERSITY, 2012, 308 s.

FN är, trots massiv kritik om ineffektivitet och maktmisbruk, än så länge svaret på vår fråga om hur världens konflikthärdar skall hanteras. Förhoppningen som de flesta när är att den diplomatiska kompetens som finns i FN, eller som kan knytas till organisationen, skall kunna skapa de förutsättningar som behövs för att parterna i en konflikt kan förhandla sig fram till en acceptabel och förhoppningsvis hållbar lösning. Om de diplomatiska kanalerna inte har varit verksamma står även andra maktmedel till FN:s förfogande. Under 1990-talet var de fredsframtvängande operationerna de mest långtgående när det gällde att inom ramen för FN:s mandat säkerställa freden med militära medel. De senaste tio åren har vi i stället sett mer och mer av individuella sanktioner, riktade mot ledare, bankirer, administratörer samt släktingar till korrupta ledare, som ett sätt

att öka effektiviteten i FN:s åtgärder och sätta mer press på aktörer i oroshärdar och i länder som bryter mot de mänskliga rättigheterna. Därutöver har FN:s fredsbevarande styrkor under lång tid fungerat som diplomaternas förlängda arm genom att med vapen i hand möjliggöra samtal mellan konfliktens parter eller övervaka och upprätthålla någon form av stillestånd för att minska det mänskliga lidandet.

Att ha parternas godkännande, att bara använda våld i självförsvar och att inta en objektiv roll har varit några kännetecken för FN:s fredsbevarande operationer. Samtidigt har dessa med nödvändighet varit av väldigt olika karaktär; alltifrån väldigt stora operationer med många inblandade till betydligt mindre insatser, från tidsmässigt utdragna operationer till kortare insatser, och inte minst variationer av de militära åtaganden som den fredsbevarande operationen har inneburit. FN:s fredsbevarande operation i Kongo under perioden 1960–1964 lyfts ofta fram som ett exempel på en händelse där FN:s trupper hamnade i regelrätta strider och där man kunde ifrågasätta hur "fredsbevarande" operationen egentligen var.

I Andreas Tullbergs avhandling *'We Are in the Congo Now'. Sweden and the Trinity of Peacekeeping during the Congo Crisis 1960–1964* studeras de erfarenheter som Sverige gjorde genom att delta i FN:s fredsbevarande operation i Kongo i början av 1960-talet. Teoretiskt utgår avhandlingen från Carl von Clausewitz tänkande om att staters deltagande i krig definieras och förstås av en "treenighet" (trinity): den politiska sfären, befolkningen (eller opinionen) och militären. Så länge som dessa tre enheter beskriver och definierar målen med verksamheten samt verkligheten på ett likartat sätt kan man förvänta sig ganska få ifrågasättanden av deltagande i den fredsbevarande operationen. Tullberg visar på ett övertygande sätt att beslutet att delta i operationen byggde på stor enighet mellan olika aktörer i Sverige och också hur den svenska självbildens bidrog till en genuint positiv inställning till FN:s

förfrågan och till det uppdrag som man var en del av.

Empiriskt beskriver avhandlingen de överväganden som den politiska sfären, opinionen samt militären i Sverige gjorde kring beslutet att delta och sedermera också kring den situation som den fredsbevarande styrkan mötte vid olika tidpunkter. Särskilt intressant är det när Tullberg kontrasterar de olika aktörernas överväganden mot den militärt allvarliga situation som FN:s fredsbevarande trupper hamnade i, samtidigt som den internationella kritiken mot uppdraget, från exempelvis Belgien, Frankrike och Storbritannien, växte fram. Rapporteringen i massmedia används för att beskriva opinionsutvecklingen i Sverige och ger sammantaget en bild av Sveriges uppfattningar om vad som var möjligt att uppnå i konflikten. Beskrivningen av de militära övervägandena adderar ytterligare till bilden av ett land som inte helt hade förväntat sig den situation som Sverige trots allt hamnade i. Spännande är också beskrivningarna av svenska militärer som upplevde stor frustration över FN-systemet och en "clash" med administratörerna i FN, vilka hade tydliga uppfattningar inte bara om vad som skulle göras militärt utan också om hur det borde utföras.

Till avhandlingens förtjänster hör viljan att resonera i komparativa termer, även om inga andra fallstudier genomförs i just den här avhandlingen. Genom att på teoretisk grund diskutera vilka förutsättningar jämförbara fall behöver uppfylla för att kunna bli aktuella för empiriska studier, antingen andra svenska operationer eller andra länder som deltog i Kongo, ges läsaren en ökad förståelse för hur författaren bedömer generaliserbarheten av de egna resultaten till fredsforebyggande arbete överhuvudtaget.

Om man som läsare kunde önska sig ytterligare något av denna empiriskt rika och välskrivna avhandling är det framför allt två saker. Det ena är att avslutningsvis våga ifrågasätta de egna utgångspunkterna lite mer och då tänker jag framför allt på Clausewitz modell. Vilka begränsningar

innebär den och hur väl fungerar den för att strukturera den typen av arbete som här har genomförts? Det andra är att författaren kunde ha gjort ett lite större teoretiskt fotarbete i samband med att frågeställningarna presenteras. Givet Clausewitz modell och fokus på de tre aktörgrupperna, vilka motiv och överväganden skulle man kunna förvänta sig från de tre grupperna? Vilka likheter och skillnader vore på teoretisk grund mest förväntade/oväntade, givet den utveckling som situationen i Kongo genomgick? Om inte annat kunde detta ha varit ett intressant inslag i avslutningskapitlet när Tullberg summerar sina slutsatser.

Men sammantaget är Andreas Tullbergs avhandling välskrivnen och mycket läsvärd. Den ger inte bara insikter för den läsare som i första hand är intresserad av Sveriges uppfattningar om den specifika fredsbevarande operationen i Kongo och vilken modell som vägledde Sveriges tänkande, utan också för läsare med ett bredare intresse för svensk utrikespolitik och svensk identitet.

Ann-Marie Ekengren

Rörelsens ledare.
Karriärvägar och ledarideal i
den svenska arbetarrörelsen
under 1900-talet

Petra Pauli

GÖTEBORGS UNIVERSITET, 2012, 205 s.

Petra Pauli framhåller i inledningen till sin avhandling att intresset för arbetarrörelsen och dess ledare var litet när hon i början av 2000-talet påbörjade sin forskning om karriärvägar och ledarideal inom den svenska arbetarrörelsen under 1900-talet. När hon i april 2012 avslutade avhandlingsarbetet var situationen en annan. Efter Mona Sahlins avgång, vilken följde på en rekordkort tid som (s)-partiledare, och turbulensen kring hennes närmaste efterträdare Håkan Juholt, var intresset för partiet och dess ledare större än önskvärt. Konflikter inom partiet och dess olika fraktioner fläcktes ut i

media och efter den första kvinnliga partiordföranden återgick man till en gammal ordning. Både Juholt och hans efterträdare Stefan Löfven är män med arbetarbakgrund som är skolade inom arbetarrörelsen. Parallellt med detta avgick LO:s första kvinnliga ordförande och efterträddes av en traditionell LO-ordförande med rötter i Metall. Den inledande fråga som Petra Pauli ställer är hur arbetarrörelsens ledarideal är utformat och varför det ser ut som det gör (s. 13).

Inspirerad av teorin om oligarkins järnlag, så som den formulerats av Robert Michels, är Paulis syfte att studera ”den svenska arbetarrörelsens ledarideal och karriärvägar under 1900-talet i relation till den spänning mellan ledare och rörelse som kunde uppstå om ledarna förborgerligades i sina nya roller och i sina nya sociala miljöer” (s. 13f). Medan tidigare forskning om arbetarrörelsen och dess ledare undersökt ledaridealets konstruktion och funktion (det handlar då om ett tudelat ledarideal: en ledare som är beredd att auktoritärt hålla samman rörelsen samtidigt som denne är demokratisk och lyssnande) vill Pauli undersöka hur ledarna i SAP och LO ”själva praktiskt utformade och upprätthöll samspelet och balansen mellan det tudelade ledaridealets båda sidor” (s. 20).

Det huvudsakliga källmaterialet utgörs av memoarer skrivna av rörelsens ledare under 1900-talet och fokus läggs på ledarnas egna berättelser om vilka egenskaper som krävs av en arbetarledare. Att det var rörelsens absolut främsta företrädare som skrev memoarer var en gammal tradition som bröts på 1990-talet. Då skrevs memoarer inte längre för att framhäva rörelsen utan snarare för att framhäva författaren som person. Memoarförfattarna i undersökningen består dels av ledamöter i SAP:s VU (verkställande utskott) och i LO-ledningen, dels av ledamöter i SAP:s partistyrelse och LO:s landssekretariat samt socialdemokratiska statsråd och delas in i fem generationer (eller kohorter).

Två olika karriärvägar utformades tidigt inom rörelsen. Vägen till partiet har

gått via SSU, medan vägen till LO-toppen har gått via fackliga uppdrag och fackliga skolning. Förhållandet har inneburit att övergångar från LO till SAP och vice versa varit undantag; två separata karriärvägar har i stället existerat parallellt.

De tre element som i memoarerna utkristalliseras som de socialdemokratiska ledarskapsidealerna visar sig vara klassmedvetande, idealism och lojalitet. Kanske är det klassmedvetandet som är särskilt viktigt när det gäller att hålla en gräns mot förborgerligande. Idealet handlar om egen erfarenhet (arbetarbakgrund) samt om livsstil och värderingar (enkla levnadsvanor). Under den period som kan beskrivas som partiets storhetstid, med Per Albin Hansson (generation två) och Tage Erlander (generation tre) som ledare, var partiets VU inte bara dominerat av män ur arbetarklassen; dessa män satt också oerhört länge i VU. Enligt Pauli var genomsnittstiden i VU 29 år (vilket minskat till sex år under den femte generation som Göran Persson och Mona Sahlin tillhör). Med tanke på att VU leddes av partiledaren och totalt bestod av sju ordinarie ledamöter är VU en mycket intressant maktbas. Och här borde nog både makten och mansdominansen ha problematiserats mer av Pauli. Hon pekar på att kvinnornas frånvaro (första kvinnan på ordinarie plats i VU var Gertrud Sigurdsen 1975) var en följd av omsorg om rörelsen; klass var pelaren i organisationen och det klassbaserade rekryteringsmönstret gav ledare som såg till rörelsens bästa. När Ulla Lindström, ensam kvinna bland manliga statsråd 1954–66, var kritisk mot mansdominansen avfärdades hennes kritik med argumentet att hon inte förstod spelreglerna i partiet. Här hade dock Pauli, med stöd av mansforskningens teorier om manlig homosocialitet och hegemonisk makt, kanske kunnat bidra med en annan tolkning av Lindströms agerande än den som var hennes meningsmotståndares? En problematisering av den manliga dominansen och makten saknas genomgående och författaren tenderar att okritiskt ta över rörelsens/memoarförfattarnas egna

synsätt. Så framhåller Pauli att arbetarrörelsen "lyckades bevara sin grundläggande demokratiska struktur" (s. 179) och skriver att "(m)ed demokratisk avses i arbetarrörelsens perspektiv att ledaren /.../ kom från verkligheten" (s. 181). Men hur demokratisk är egentligen den struktur som i praktiken effektivt har utestängt kvinnor från makt?

Det dröjde mer än 100 år innan SAP 2007 fick en kvinnlig partiledare och först år 2000 fick LO en kvinnlig ordförande i Wanja Lundby Wedin. Därefter har både SAP och LO åter valt män med arbetarklassbakgrund i ledningen. Pauli undersöker ledarnas kapital i form av socialt ursprung, utbildning, karriärväg och organisatoriskt kapital, men frågan är om inte det homosociala kapitalet varit det mest avgörande för att bibehålla makten i den lilla, väl sammanhållna elit som länge styrde SAP och LO? Pauli framhåller att syftet inte var att utestänga kvinnorna, men frågan är om det inte här finns maktmekanismer att teoretisera vad gäller elitens förmåga att behålla makten och samtidigt utestänga vissa män och (nästan) alla kvinnor?

Pauli framhåller att klass länge var grundpelaren inom arbetarrörelsen, men att kön och klass omkring år 2000 jämfördes på ett ideologiskt plan eftersom det fanns en oro för att arbetarrörelsen skulle betraktas som ojämförbar. Processen beskrivs som en "inymning" av kön, ett ordval som är intressant eftersom det antyder att kvinnorna inte är integrerade utan bara en gren på "klassträdet". Dessa kritiska anmärkningar till trots är *Rörelsens ledare* en spännande avhandling som ger nya insikter om arbetarrörelsens långa maktinnehav.

Gunnel Karlsson

Skogsrådet, näcken och djävulen. Erotiska naturväsen och demonisk sexualitet i 1600- och 1700-talens Sverige

Mikael Häll

MALÖRT FÖRLAG, 2013, 588 s.

Det ämne som Mikael Häll har valt för sin avhandling är inte bara svårbegripligt för nutidsmänniskor utan vållade också huvudbry på 1600- och 1700-talen. Föreställningar om sexuella förbindelser mellan människor och naturväsen är en tematik som avslöjar mycket om dåtidens tänkande. I grund och botten handlade dessa föreställningar om kulturella gränsdragningar, till exempel mellan mänskligt, djuriskt och demoniskt eller mellan kultur och natur. Genom sitt något ovanliga ämnesval har Häll inte bara lyckats behandla lärt resonerande och folkliga föreställningar utan också växelverkan mellan dessa två inte alltid så avlägsna poler.

I det tidigmoderna Sverige trodde folket på olika slags övernaturliga naturväsen som skogs- och bergrädet, havsfrun och näcken. Dessa troddes kunna hjälpa människor i exempelvis näringslivet, men samtidigt utgjorde de ett hot därför att de kunde förorsaka sinnesförvirring och sjukdomar som kunde leda till döden. Förbundet med naturväsen beseglades ofta genom en sexuell förbindelse och människorna troddes även kunna få avkommor med dessa väsen. Prästerskapet tolkade dem emellertid som Djävulen och hans demoner, och att ingå förbund med dem, till exempel genom en erotisk kontakt, betraktades som en avvikelse från Gud och kunde leda till dödsstraff. I de lärda kretsarna fördes dock även mer nyanserade diskussioner om naturväsen, som till och med kunde tolkas som ett helt naturligt resultat av samlag mellan människa och djur.

Det är detta komplexa nät av olika föreställningar, tolkningar och funderingar som Mikael Hälls avhandling fördjupar sig i. Hälls syfte är att undersöka föreställningar om erotiska förbindelser med

naturväsen och deras koppling till Djävulen och den teologiska demonologiläran i 1600- och 1700-talens Sverige. Framför allt studerar han meningar som dessa föreställningar gavs av olika individer och grupper i olika kulturella sammanhang och inom olika diskurser. Avhandlingens teoretiska utgångspunkt definierar Häll som kulturhistorisk, och som de flesta folktrosforskare inom historievetenskapen hämtar han sin metodologiska apparat främst från antropologin. Liminalitetsbegreppet är det mest centrala metodologiska verktyget och används som analytisk kategori genom hela verket. Begreppet syftar på gränzoner och marginalområden: det beskriver ett tillstånd som existerar utanför eller mellan kategorierna.

Det ambitiösa valet att använda många olika typer av källmaterial är en av undersökningens tydliga styrkor. Källmaterialet består av rättsligt material, teologiska skrifter, sägen- och balladuppteckningar, rese- och landskapsskildringar, sagokrönikor samt naturfilosofiska och naturvetenskapliga texter. Författaren reflekterar grundligt kring olika källtypers fördelar och begränsningar. Den omfattande studien är disponerad i inte mindre än tolv kapitel som i huvudsak fördelas enligt det källmaterial som har använts. Den första hälften av boken behandlar erotiska naturväsen i sägner, ballader och sagor samt i det teologiska och naturfilosofiska tänkandet. Resten av avhandlingen koncentrerar sig på rättsliga källor. Här behandlas köns- umgänge med naturväsen som brott och hur det framställs i domstolarnas resonemang. Därtill undersöker Häll grundligt både mäns och kvinnors berättelser om sina erotiska möten med naturväsen. Häll går igenom vart och ett av de tjugotal rättsfall som han har funnit och därefter behandlas de teman som framkommer i de olika fallen. Här kunde en tematisk diskussion ha räckt, men för en läsare som är intresserad av folktron och domboksmaterialet är de utförliga fallbeskrivningarna ändå mycket givande.

Hälls undersökning bevisar att det

erotiska naturväsendet som motiv var gemensamt för både folkliga och lärda diskurser, i vilka den naturmytiska berättelsetraditionen vanligen representerade en okontrollerad sexualitet. I allmänhet framställdes naturväsen som personifikationer av den vilda naturen, ”det andra” i förhållande till kultur och ordning. I domstolar förstods naturväsendena enligt teologiska tolkningar, men det fanns ingen särskild lag eller förordning att döma efter för samlag med Djävulen eller andra övernaturliga väsen. Företeelsen förekom sällan som rättsak och rättsväsendet kunde redan på 1600-talet förhålla sig skeptiskt till den även om några dödsdomar utfärdades, särskilt på grund av tidelagsförbudet. Under 1700-talet började den demonologiska förklaringsmodellen ge vika för medicinska och psykologiska tolkningar och kontakter med andeväsen sågs alltmer som vidskepliga vanföreställningar.

I den folkliga världsbilden tedde sig naturväsen som mycket ambivalenta figurer. Liminalitetsbegreppet beskriver föreställningarna om naturväsen särskilt väl. Naturväsendena tänktes leva i samhällets gränsområden, såsom i sjöar, skogar och berg, och ha såväl mänskliga som djuriska egenskaper. Dessutom associerades de ofta till sociala gränsoverskridanden eller marginaltillstånd i en människas liv. Häll visar att naturväsen i individuella livssituationer ofta var förknippade med utanförskap, och att människorna som mötte dem redan befann sig utanför de förväntade normerna. Det är ett mycket intressant resultat att sägner och ballader faktiskt kunde påverka hur människorna berättade om sina upplevelser eller hur de formade sina strategier i rätten.

Det framgår tydligt utifrån domboksexempel att människorna upplevde eller åtminstone berättade mycket utförligt om sina erotiska möten med naturväsen. Ändå verkar det riskabelt att beskriva dessa väsen som ”erotiska naturväsen” som Häll gör redan i sin huvudrubrik och genom hela verket utan att ordentligt motivera begreppet. Dessa väsen var en del av hur

människorna uppfattade naturen och de krafter som verkade där, och de var till sin karaktär inte bara sexuella eller erotiska. Men som författaren konstaterar får vi aldrig veta vad människor verkligen hade upplevt när de berättade om sina möten med naturväsen.

Folkliga föreställningar om det övernaturliga har inte undersökts särskilt mycket inom historieforskningen, med undantag för rättsfall som rört utövandet av trolldom eller magi. Därför ger Mikael Häll med sin avhandling ett viktigt bidrag till forskningen om den folkliga kulturrens historia, även om hans verk också behandlar de lärda föreställningarna. Jag skulle ha önskat att han hade fört en mer explicit diskussion kring utforskandet av folkkultur inom historievetenskapen och där tagit tydligare ställning till historisk antropologi. Häll nämner inte alls den historiska antropologin i inledningen trots att hans forskningssätt i mångt och mycket verkar representera den. Ändå är det en viktig metodologisk öppning att studera både "lärda" och "folkliga" föreställningar och därtill förena domboksforskningen med andra typer av källmaterial. Utifrån ett fragmentariskt källmaterial har Häll konstruerat en väl sammanhållen studie som visar att en undersökning av föreställningar om det övernaturliga också kan ge intressant kunskap inom andra områden, till exempel den tidigmoderna familjen och sexualiteten.

Miia Kuba

Arbete. Skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige

Christopher Pihl

ACTA UNIVERSITATIS UPSALENSIS, 2012, 261 s.

Arbetet som idé och praktik under 1500-talet står i fokus i Christopher Pihls avhandling. Hans undersökning kretsar kring frågorna om vem som gjorde vad, hur de gjorde det och hur detta beskrevs och uppfattades. På detta sätt vill Pihl

komma åt arbetet som en skillnadsskapande process och ringa in arbetets sociala och ekonomiska betydelse för individen och samhället.

Christopher Pihl konstaterar att det konkreta arbetet inte har studerats i samma utsträckning avseende tidigmodern tid som till exempel jordinnehav, och i synnerhet inte skillnadsskapandet i arbetet. Arbete och jordinnehav var dock sammanflätade och av grundläggande betydelse för individens position i samhället. Det arbete som en individ fick möjlighet att utföra skänkte valmöjligheter och Pihl menar att arbetet bör ha haft betydelse för individens identitet. Skillnadsskapandet kan, om vi får tro författaren, ge svar på frågan om hur identiteten skapas. För i Pihls förståelse är det genom kategorisering och uppdragande av samband mellan kategorier som människan på ett grundläggande sätt ordnar och förstår tillvaron. Kategorierna ska däremot inte sättas i ett dikotomiskt förhållande till varandra utan de kan ges olika mening i olika sammanhang. Ytterst är skillnadsskapandet en fråga om makt och det är på detta sätt förståelsen av individen skapas, såväl utifrån dess egen horisont som från andras. Att också likhet skulle kunna vara identitetsskapande är inget som författaren närmare går in på och teorin om skillnadsskapande fungerar därmed som en fastlagd utgångspunkt. Man hade dock kunnat förvänta sig en fördjupande diskussion i detta avseende då det trots allt är identitetsskapandet för individen som, åtminstone delvis, motiverar studiens vetenskapliga relevans.

För att komma åt arbetet under 1500-talet arbetar Pihl utifrån den metod som Janken Myrdal benämnt källpluralism. Han försöker alltså finna ledtrådar i olika källmaterial som tillsammans kan ge en bild av den skillnadsskapande processen. Det handlar om nyttjandet av ett brett källmaterial bestående av räkenskaper, fogdeinstruktioner, mantalslistor, hushållningsböcker med mera. I centrum befinner sig kronans slott och gårdar. Det är i synnerhet där som det konkreta arbetet

studeras eftersom kronan, som bekant, har lämnat mest material efter sig. Pihl framhåller att det sammanhang som en viss arbetsuppgift utförs i är viktigt för att förstå den skillnadsskapande processen. Därav blir inte endast arbetet i sig viktigt utan också organisationen, ledningen och benämningen av arbetet på olika enheter och i olika kontexter. De empiriska kapitlen följer också dessa teman, med tillägget "Arbetets lön" som koncentrerar sig på den enskildes inkomst och vilka möjligheter till försörjning arbetet erbjuder.

Utifrån de teoretiska utgångspunkter som ges är den generella bilden av skillnadsskapandet i arbetet inte särskilt förvånande. Kön framstår som mycket betydelsefullt. Men Pihl intresserar sig inte endast för det generella utan också för det specifika och han framhåller de sociala och ekonomiska begränsningarna och möjligheterna som skillnadsskapandet medförde. Män och kvinnor kunde till exempel utföra samma arbete, dock mer sällan i samma kontext, men då detta skedde fick de lika lön. Ett annat exempel som identifierar en möjlighet är tjänsten som fatburshustru och mjölkdeja som innebar såväl ansvar som auktoritet. Ålder och förvärvad kunskap spelade i detta sammanhang stor roll för att erhålla tjänsten och inte endast kön. Därmed blir det tydligt att skillnadsskapandet i arbetet präglades av en komplexitet. Även om idealbilden från tiden tydligt definierade manligt och kvinnligt kodat arbete fanns det i praktiken en betydande variation. Utifrån Pihls perspektiv ska inte det specifika ses som undantag, i stället bör det ses som variationer som rymdes inom den rådande flexibla arbetsdelningen, vilken var en del av kronorganisationen. Denna präglades av såväl hushållets som den enkönat manliga byråkratins ideal. Pihl visar också på att organisationens storlek hade betydelse för graden av specialisering och därmed maskulinisering och menar att det är i denna flexibilitet systemets förändringspotential ska sökas. Här skulle kulturella perspektiv kunna fördjupa förståelsen av hur variationen blev möjlig och därmed

skillnadsskapandet i arbetet, framför allt eftersom det specifika inte ska ses som undantag utan snarare som ledtrådar som kan avtäcka större sammanhang. I stället stannar författaren vid att konstatera att det var en del av systemet.

Trots bristen på fördjupning i hur komplexiteten i systemet var möjlig måste det dock framhållas att avhandlingen behandlar ett hittills relativt utforskat ämne under tidigmodern tid och därmed ger ett viktigt bidrag till forskningen. Med tydlig argumentation och nyanserade empiriska analyser av ett brett källmaterial åskådliggörs en komplex bild av skillnadsskapandet i arbetet vid kronans slott och gårdar under 1500-talet.

Andreas Olsson

Att finna meningen i ett historieprov. En studie om mer eller mindre utvecklat historiemedvetande

Lars Andersson Hult

LUNDS UNIVERSITET, 2012, 203 s.

Lars Andersson Hults undersökning vittnar om den uppmärksamhet frågor kring historiemedvetande och historieprov har fått i Sverige de senaste åren. Undersökningens syfte är att analysera gymnasieelevers historiemedvetande som det uttrycks i deras provsvar, och att i provsvaren spåra uttrycksformer för elevernas behov av att skapa mening i deras förhållande till historia. Historiemedvetande är ett komplext begrepp: det innehåller samtidsförståelse och framtidsförväntningar i förhållande till det förgångna, men det anknuter även till identiteter och värderingar. Här ligger fokus på hur historiemedvetandet kommer fram i elevernas narrativa kompetens, det vill säga i hur de konstruerar berättelser.

Andersson Hult har haft tre huvudmål i sin studie: Först gällde det att konstruera provfrågor som kan aktivera elevernas historiemedvetande. För att kunna göra det och för att kunna kategorisera elev-

svaren behövdes en typologi av historiemedvetandets former eller typer. Följaktligen var det andra målet att konstruera en typologi med syfte att identifiera och bedöma olika uttryck av historiemedvetande i provsvaren. Det tredje målet var att finna dessa uttryck med hjälp av typologin.

För att nå de två första målen har Andersson Hult arbetat med följande frågor: Hur konstrueras en provfråga som kan aktivera ett historiemedvetande? Hur kategoriseras olika uttryck för historiemedvetande? Hur kan historiemedvetande uttryckas med olika kvaliteter? Här är fokus ställt på förhållandet mellan historiemedvetande och provkonstruktion. Det tredje målet berör frågor som: Vilka olika uttrycksformer av historiemedvetande går att finna i elevsvaren? Vilka uttrycksformer dominerar? På vilket sätt kan man eventuellt koppla samman uttryck för historiemedvetande och identitet?

En utmaning i studien har varit att konstruera ett verktyg med vilket elevernas provsvar kan kategoriseras utifrån hur de speglar ett mer eller mindre utvecklade historiemedvetande. Forskaren har sökt stöd i teorier om historiemedvetande och historiska berättelseformer hos Jörn Rüsen och Bodo von Borriest.

Rüsen har framfört två modeller om historiemedvetandets typer varav den tidigare är en typologi av olika berättelseformer. Deras innehåll kan sammanfattas så här:

- Den traditionella berättelsen rättfärdigar rådande normer med uppfattningar om det som en gång fanns.
- Den exemplariska berättelsen föreslår och ger råd med hänvisning till det förflutna.
- Den kritiska berättelsen åberopar avvikande historiska erfarenheter för att ifrågasätta nutida berättelser och normsystem.
- Den genetiska berättelsen innebär en tolkning att också berättelserna utvecklas och förändras när samhällena förändras men att människan alltid diskuterar samma typ av frågor.

Rüsens andra typologi har fyra typer av historiemedvetande med nästan identiska namn som berättelseformerna, men med betoning på de etiska värdena. Han anser att de etiska värderingarna vägleder handlingar och att det finns en koppling mellan historiemedvetande och värderingar. Angående utmaningen att konkretisera historiemedvetande i förhållande till provfrågor menar Andersson Hult att Rüsens senare typologi är mer användbar då den innehåller ett element av progression och beaktar etiska frågeställningar som en viktig del av historisk reflektion.

Som verktyg för analysen har Andersson Hult konstruerat en matris med Rüsens fyra historiska berättelsetyper och med sex dimensioner som anknyter till tre helheter: tid, moral och identitet. Dimensionerna är tid och tidsriktning, förändring och kontinuitet, relation till moral, orientering i inre och yttre liv, inställning till historia och historiens funktion, och relation till historia/kollektiv identitet. Med hjälp av matrisen kan Andersson Hult fånga in hur eleverna förhåller sig till och använder historia, och hur elevernas konstruktioner av mening sker i relation till tid. Matrisen används för att mäta vilka dimensioner i ett elevsvar som väger tyngst när dess innehåll tolkas.

I maj 2010 genomfördes "Historielärarnas prov" vilket utgör det empiriska underlaget till undersökningen. Med stöd från teorierna om historiemedvetande konstruerade Andersson Hult frågor som berör normer, identiteter och människans förhållande till historia. I studien ligger fokus på svaren på de provfrågor som handlade om demokrati och jämställdhet. I provet ingick också en lärarenkät och en elevenkät som endast kortfattat diskuteras i studien. Materialet består av provsvar från 931 elever i 14 skolor.

I analysen kategoriseras svaren enligt hur de manifesterar en traditionell, exemplarisk, kritisk, genetisk, zappande (omöjlig att kategorisera) eller osäker (den dominerande tonen i svaret är svårfunnen) berättelse i relation till dimensionerna tid,

värderingar, historia och identitet. När provsvaren fördelades i kategorier dominerade den exemplariska. Den traditionella rösten var starkare i svaren på frågan om demokrati, i jämförelse med svaren på frågan om jämställdhet. Den första frågan var formulerad så att den kanske styrde svaret mot en kritisk nivå, medan temat i den andra frågan möjligen har diskuterats mer i samhället vilket märks i elevsvaren.

Författaren diskuterar nyttan med att kategorisera historiemedvetande och menar att det är möjligt att urskilja mer eller mindre utvecklade historiemedvetanden med hjälp av matrisen. Således bidrar studien till diskussionen om hur undervisningen och bedömningen kan aktivera historiemedvetandet. Han konstaterar också att en skadlig form av användning av matrisen skulle vara om en lärare via den skapar förväntningar på elevers historiska tänkande utifrån en identitet som tillskrivs eleven.

Studien är omfattande och vittnar om beläsenhet. Den har en klar struktur, forskningsfrågorna är tydliga, något deskriptiva men relevanta, och de besvaras i slutet. Matrisen är mångsidig och forskaren ger en balanserad bedömning av dess styrkor. Jag är övertygad om att matrisen fungerar som en källa till inspiration för lärare som vill stödja eleverna på väg mot ett mera utvecklat historiemedvetande. Följande kommentarer bör uppfattas som önskemål och mindre reservationer.

Teorierna om historiemedvetande är utförligt diskuterade i studien, däremot inte provkonstruktionens problematik. I denna ingår bedömningsteoretiska, läroplans-teoretiska och även maktpolitiska aspekter. Allt kan inte beröras, men några sidor kunde ha sparats för frågor kring vilken roll det spelar vem som konstruerar provet, hur kulturella värderingar kan tränga sig in i frågeställningarna och vilka begränsningar skriftliga prov har. Till exempel kan elever med svaga färdigheter för skriftlig presentation lätt uppfattas som inkapabla till ett utvecklat historiemedvetande trots att de kan vara kunniga i att muntligt bearbeta sitt förhållande till historia.

Författaren konstaterar att det skulle vara grovt förenklat att använda matrisen för att försöka identifiera vilken typ av historiemedvetande som hör ihop med elevgruppen som läraren har tillskrivit en viss kulturell identitet. Frågan om sambandet mellan kulturella världsbilder och historiemedvetande är intressant men komplicerad. Den här delen i studien skulle ha behövt utförligare diskussioner till exempel om kön och identitet. Temat kunde även ha behandlats i slutet, i samband med förslag till framtida undersökningar.

Andersson Hults studie visar att det är möjligt att konstruera instrument med vilka man kan analysera verbala uttryck för det ofta svårångade historiemedvetandet på ett sätt som är relevant ur ett brett pedagogiskt perspektiv. Även om fokus i denna studie ligger på historieundervisningen, är skolan endast ett sammanhang där medborgarna möter historiediskurser. Det skulle vara givande att tillämpa Andersson Hults matris till exempel för att analysera tidningstexter och politiska inlägg som innehåller historiska hänvisningar. Vilka typer av historiemedvetande finns där, och hur kan ett mera utvecklat historiemedvetande uppmuntras i de sammanhangen?

Jan Löfström

Antologier

Historieskrivningen i Sverige

Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.)

STUDENTLITTERATUR, 2012, 222 s.

Det här är en liten skrift med en stor ambition. Syftet är att ge en "helhetsbeskrivning av den svenska historieskrivningens historia" och "i det närmaste heltäckande bild av den svenska historieskrivningens utveckling sedan medeltiden" (förordet). Och visst kan man ge redaktörerna rätt i att bidragen lyckas lyfta fram de viktigaste akademiska historikerna och skolorna. Det kan emellertid invändas att boken inte alls

fångar helheten. Detta av skäl som nedan kommer att diskuteras, men också beroende på att den bortser från den vetenskapliga infrastruktur som möjliggjorde historikernas forskarkarriärer – universitetsinstitutioner, bibliotek, arkiv, tidskrifter med mera – samt att den utelämnar historieskrivningen utanför universiteten, inklusive alla populärt hållna historieverk. Visserligen nämns exempelvis Grimberg ett par gånger men utan att läsaren får veta vem han var – eller vad han hette i förnamn... Men, om än framställningen inte är sömlös så får man som läsare likväl en med antologiska mått mätt väl sammanhängande bild av forskningen inom disciplinen historia vid de svenska universiteten. För det här är en inomdisciplinär handbok för ämnet historia. Titeln utlovar en större kostym. En mera rättvisande titel vore kanske *Historievetenskapen i Sverige*.

Haken med antologier är, som alla vet, ojämn kvalitet och varierande utgångspunkter, vilket i värsta fall leder till att analyser inte konsekvent genomförs, att långsiktiga tendenser inte uppmärksammas och att förargliga luckor uppstår. Fördelen är att många olika författare kan skriva om ämnen som de verkligen behärskar bäst. Och den styrkan har den här boken, då plats har beretts för bidrag av några av rikets förnämligaste historiker och idéhistoriker, samtliga med mycket lång erfarenhet, vilka här utifrån sina överlägsna kunskaper och säkra omdömen framlägger sina bilder av den svenska historieskrivningen.

Efter ett inledande kapitel om tidig historieskrivning kretsar boken kring de tre efternamnen Geijer, Hjärne, Weibull – omfattande perioden cirka 1830 till cirka 1960 – för att från och med början av 60-talet återgå till anonymiteten i två kapitel om bland annat historieämnets expansion och teoriernas utbredning respektive uppkomsten av nya temata och konstruktivistiska synsätt. Inte minst för dessa sistnämnda översikter över ännu dåligt kartlagda områden och utvecklingsvägar inom historievetenskapen är det värt att öppna boken. Också sammantaget

är framställningen mycket användbar för studenterna. Jag kan därför rekommendera den för utbildningen – i ämnet historia.

Kanske är det så att det pedagogiska syftet har hindrat författarna från att tillämpa mera ambitiösa vetenskapshistoriska tolkningsmodeller. I förordet förklaras förvisso att arbetet med boken har väglett av en viss, minimal, systematisk ambition ty författarna har tillhållits att diskutera historikernas "vetenskapssyn" och "historiesyn" – vilket av redaktörerna lakoniskt bestäms som vad som har ansetts vara "bra" vetenskap respektive "viktigast" i historien. Den i bokens kapitel apostroferade vetenskapssynen gäller i första hand olika förhållningssätt till den för modern historievetenskap så betydelsefulla, men måhända i överkant fokuserade, källkritiken. Där emot diskuteras aldrig den fundamentala frågan vilken dimension av historien som historiker har valt att undersöka – oftast den politiska – utan ekonomisk historia, idéhistoria, kyrkohistoria och andra inriktningar utelämnas stillatigande, men lika fullt eklatant. Läsaren får uppfattningen att det i Sverige – till skillnad från i de stora kulturländerna – aldrig har funnits någon historieskrivning om vetenskap, politiskt tänkande, ekonomi, religion och kultur. Även om det i boken påpekas att den kulturhistoriska forskningen går tillbaka till 1700-talet tas den här bara upp som en ny orientering i den historiska forskningen i slutet av 1900-talet. Utifrån en mindre snäv syn på "historieskrivningen i Sverige" – som också omfattat andra publikationer än akademiska – kunde exempelvis pionjärer inom kulturhistorieskrivningen som Ellen Fries och Lydia Wahlström givits ett större utrymme.

Det kan invändas att avgränsningen de facto svarar mot Sveriges civilisatoriska karaktär och prestationer, som framför allt har legat inom praktisk politisk organisation – av styret, av krigen, av massorna. Men även i ett sådant sammanhang har också religiösa tankar och rörelser varit viktiga, sett både ovan- och underifrån, och vetenskapens och teknikens betydelse

för samhällsutvecklingen kan knappast heller bortses ifrån – ja, kanske inte ens filosofins...

En annan förvetenskapssynen betydelsefull avgränsning som enbart berörs med lätt hand är den geografiska: utgörs ramen i den behandlade historieskrivningen av Sverige? (Och i så fall inom dess nuvarande gränser?) Norden? Andra världsdelar? Det nordiska samarbetet diskuteras heller inte (även om exempelvis Erik Arups namn förekommer på några ställen). Det nationalstatliga (och alltså politiskt-historiska, senare socialhistoriska) ramverket tycks självklart, vilket är förstäligt givet den syn på historievetenskapens uppgifter som länge varit förhärskande, men fördens skull inte nödvändigt i en framställning från 2010-talet.

De ytterst allmänna direktiven utmynnar förstås i varierande analyser men en gemensam tendens präglar bokens framställning av den moderna historieskrivningen: efter redogörelser för den götiska myten och "Geijertraditionens" historiesyn präglad av kristendom och statsidealism (den senare var dock mera influerad av Boström än av Geijer) så karakteriseras historieskrivningen under de senaste hundra åren huvudsakligen genom sin vetenskapssyn, vilket suggererar att historieskrivningen i ett slag blir ofilosofisk eller icke-spekulativ – i påfallande överensstämmelse med en empiristisk, "weibulliansk", syn. Historiesynen kan hädanefter vara "teoretisk", men aldrig filosofisk, aldrig ideologisk. Men historiesyn handlar ju inte bara om romantiskt-metafysiska idéer om Staten och Friheten. Vad hände med de konservativa och liberala värderingarna som antas ha genomsyrat historiesynen under 1800-talet under det påföljande seklet? Hade kristendomen alls ingen påverkan på 1900-talets historieskrivning? Vilket genomslag fick marxistiska teorier? På dessa frågor ger boken inga svar.

Det kan inte hjälpas att behandlingen av historiesynen i jämförelse med den utländska litteraturen om historievetenskapen på 1800- och 1900-talet framstår

som fattig – om boken, återigen, betraktas såsom den enligt förordet bör: som en heltäckande framställning. Ofta saknas reflektioner om förhållandet mellan vetenskap och samhälle – mellan historiker och samhällsklasser, mellan historieskrivning och politiska ideologier et cetera – vilket understryker att detta är en historia om de akademiska historikerna. Som sådan betraktad kan man å andra sidan beklaga att den personcentrerade redovisningen inte förs fram ända till dessa yttersta tider. Det hade varit intressant att få en värdering av enskilda nu levande historikers betydelse för utvecklingen. Men det får i stället bli en uppgift för en yngre generation, med större distans till perioden, som inte tvingas skriva om sig själva.

Jonas Hansson

Fortalt fortid. Norsk historieskrivning etter 1970

Jan Heiret, Teemu Ryymin & Svein Atle Skålevåg (red.)

PAX FORLAG, 2013, 390 s.

Det finns en utbredd uppfattning bland historiker att disciplinen under de senaste dryga 40 åren har blivit allt mer fragmentiserad. Föreställningen gör gällande att exempelvis socialhistoriens genombrott, kvinno- och genushistoriens framväxt och den kulturella och språkliga vändningen har gett upphov till en både långt- och djupgående inomdisciplinär splittring. Dagens historiker är, enligt detta synsätt, i första hand bindestreckshistoriker som sällan intresserar sig för, eller kommunicerar med, kollegor som rör sig inom andra fält än det egna. Historiesvetenskapen har en gång varit ett kollektivt kunskapsprojekt med gemensamma metoder och målbilder. Men den är det inte längre.

Vad uppfattningen grundar sig på, hur den har uppkommit och hur den har spritts, är dock ett föga utforskat område. Berättelsen traderas mig veterligen huvudsakligen muntligt. Jag har många gånger

mött den i seminarierum, föreläsningssalar och fikarum. Säkerligen har jag också själv vid ett flertal tillfällen förmedlat den vidare till kollegor och studenter. De gånger som jag har stött på den i tryckt form har det emellertid varit i form av personligt hållna tillbakablickar. Någon mer kvalificerad historiografisk undersökning av fenomenet har jag inte tidigare träffat på.

Förmodligen beror detta på att historiografisk forskning, i synnerhet inom en svensk kontext, huvudsakligen har ägnat sig åt andra tidsepoker – företrädesvis det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Förhållandet medför att historiografisk forskning inte i någon större utsträckning har använts som underlag för en kvalificerad professionell självreflektion. För en sådan har personliga intryck och upplevelser varit betydligt viktigare än undersökningar och analyser. Antologin *Fortalt fortid. Norsk historieskrivning etter 1970* visar dock med all önskvärd tydlighet att så inte behöver – eller bör – vara fallet. Det är en påfallande väl sammanhållen antologi som på ett högst konkret sätt visar på förtjänsterna med att faktiskt undersöka en disciplinär berättelse vars innehåll och sanningshalt tenderar att tas för givet.

Boken är slutresultatet av ett treårigt forskningsprojekt som tog form i efterdyningarna av den uppmärksammade utvärderingen av norsk historievetenskap 2008. I denna tryckte utvärderingsgruppen på att norsk historievetenskap präglades av "metodologisk nationalism", en disciplinär diagnos som också har gett eko i ett vidare nordiskt historikersammanhang.

Fortalt fortid består av ett matnyttigt inledningskapitel, elva väl disponerade empiriska delstudier, och ett gediget avslutningskapitel där frågan om disciplinens eventuella fragmentisering besvaras utifrån delstudiernas resultat. Det inledande kapitlet, signerat av tre redaktörerna, förankrar och preciserar forskningsproblemet utifrån en internationell historiografisk och historieteoretisk kontext. Balansen mellan teoretiska resonemang, språklig klarhet och metodologisk reflektion är påfallande god.

Det som står i fokus för själva undersökningen är om vad och hur norska historiker har skrivit historia under de senaste dryga 40 åren. Redaktörerna betonar särskilt att det är vad historikerna faktiskt har gjort – inte vad de har sagt att de gjort – som undersöks och analyseras. Detta är en lovvärd ambition som också följs upp, i synnerhet i de empiriska kapitel som analyserar flerbandsverk om Norges historia. Det mest centrala begreppet i antologin är "fortelling" (berättelse) samt de tre avledningarna "grunnfortelling", "hovedfortelling" och "sidefortelling". Samtliga delstudier gör bruk av dessa analysredskap.

De övriga fyra kategorierna som lyfts fram i inledningskapitlet (aktörer, kontexter, berättelsefunktioner, vetenskaplig signatur) används inte konsekvent i de olika delstudierna. Det har givetvis sina förklarliga skäl, men mitt intryck är att de bidrag som konkret nyttjar en större del av begreppsapparaten, exempelvis Svein Atle Skålevågs studie av det vetenskapshistoriska fältet, både är mer genomskinliga och harmonierar bättre med projektets helhetsambition. Större konsekvens hade kunnat lyfta antologin ytterligare.

De elva delstudierna behandlar olika fält av kronologisk och/eller tematisk karaktär. Inledningsvis studeras nationalhistoriska flerbandsverk, först utifrån ett medeltidshistoriskt perspektiv och därefter utifrån ett samtidshistoriskt. De två kapitlen, skrivna av Leidulf Melve och Jan Heiret, är spännande att läsa parallellt och visar tillsammans på hur den norska historievetenskapens hanterande av det nära och det fjärran förflutna skiljer sig åt betydligt. Det är givetvis inte särskilt förvånande att samtidshistorien omvärderas i en snabbare takt än medeltidshistorien, men samtidigt visar Heiret att de samtidshistoriska framställningarna också förenas av vissa övergripande likheter. Nationalstatens integrerande funktion i efterkrigstidens Norge framstår som en mycket stark grundberättelse, även om olika historikers värdering av denna process

skiljer sig radikalt åt. I dessa två kapitel görs också relevanta komparationer med motsvarande danska flerbandsverk och i det efterföljande kapitlet jämförs modern norsk historieskrivning med modern irländsk.

Övriga empiriska kapitel behandlar fält som kvinno- och genushistoria, minoritetshistoria, stadshistoria och antikhistoria. I dessa görs genomgående återkopplingar till den nationalhistoriska grundberättelsen och det framgår tydligt att denna fyller en integrerande funktion, inte minst genom att den utgör en berättelse som historiker ofta förhåller sig konstruktivt kritiska till. En liknande integrerande funktion fyller hänvisningar till vissa internationella forskare, skol- och teoribildningar. De påstått självrefererande fälten verkar, av delstudierna att döma, i det norska typfallet vara mer av en nubb än en realitet.

Den övergripande slutsatsen som lyfts fram i det avslutande kapitlet är att föreställningen om att det har skett en disciplinär fragmentering inte är rättvisande. Jan Heiret och Teemu Ryymin uttrycker det som att det har skett en stadig ökning av antalet forskningsområden, men att sättet som man skriver historia inom dem uppvisar stora likheter – inte minst vad gäller berättelsernas funktioner. De lyfter fram att forskare inom de olika fälten i hög grad förhåller sig till såväl en gemensam nationell historieskrivning som till varandra. Resultaten är intressanta, inte minst utifrån ett komparativt nordiskt perspektiv. Vilken roll spelar egentligen ambitiösa nationella synteser för ett nationellt historikersamfundets sammanhållning? Hur ser det ut i de länder där den typen av verk är mer sällsynta än i Norge? *Fortalt fortid* visar att frågeställningarna bör undersökas empiriskt och det råder för mig ingen tvekan om att antologin förtjänar att läsas, uppmärksammas och diskuteras.

David Larsson Heidenblad

Auktoritet i förvandling.
Omförhandling av
fromhet, lojalitet och makt
i reformationens Sverige
Eva-Marie Letzter (red.)

OPUSCULA HISTORICA UPSALIENSIA 49,
2012, 136 s.

I antologin *Auktoritet i förvandling* presenteras i fem artiklar nya grepp på den svenska reformationen och författarna finner såväl förändring som kontinuitet i fromhetsliv och maktutövning. Bidragen framfördes ursprungligen på Svenska historikermötet i Göteborg 2011 och målet med skriften är att nyansera bilden av den svenska reformationen. Ett särskilt fokus läggs, som titeln antyder, på nya och gamla auktoriteter i såväl den kyrkliga som den sekulära sfären.

Gabriela Bjarne Larsson menar i sin artikel "Skärseld, mätta och döda själar 1527" att tidigare forskning inte i tillräckligt hög grad uppmärksammat de stora praktiska konsekvenser som Västerås recess kom att få för det religiösa livet i Sverige. När kyrkans ekonomiska förutsättningar förändrades fick detta även på kort sikt mycket stora konsekvenser. Man hade inte längre resurser att bedriva de verksamheter som de lutherska teologerna ansåg "överflödiga", exempelvis själavård för de döda. Särskilt stora effekter kom detta att få för det reguljära kyrkolivet och speciellt för tiggardordnarna i och med att deras huvudsakliga försörjningsmöjligheter därigenom starkt begränsades. Författaren menar att dessa ekonomiska inskränkningar var resultatet av en medvetet driven politik, vars syfte var att undergräva den traditionella kyrkliga auktoriteten.

Martin Berntson visar i bidraget "Reformationsmotstånd och en kyrkosyn i förändring" hur såväl reformationen som de kritiska gensvar denna gav upphov till kan förstås genom en analys av ekklesiologi, det vill säga hur begreppet "kyrka" kunde förstås före och efter reformationen. Detta angreppssätt är intressant och har tidigare inte använts inom forskningen

om reformationen i Sverige. Berntson visar att de för- och efterreformatoriska ecklesiologierna aldrig skilde sig åt fundamentalt, men att man ändå kan märka tydliga förskjutningar under 1500-talet. Där den medeltida kristendomen hade lagt en stor vikt vid den fysiska kyrkan med dess ritualer och traditioner, kom man i det lutherska tänkandet i högre grad att betona den andliga kyrkan som utgjordes av de troendes gemenskap. Den fysiska och den andliga kyrkan kom inte i lika hög grad som tidigare att sammanfalla med varandra och en glidning mot ett mer individualistiskt förhållningssätt till frälsningen fick genomslag, även om Berntson är noga med att poängtera att detta förhållande inte bör renodlas och att det även innan reformationen hade varit den enskilda själen som skulle frälsas.

Reformationen och språket är temat för Kajsa Brillkmans artikel "Reformationens tilltal och begreppet 'kristet'". Hon analyserar där reformationens tilltal utifrån begreppen "kristet", "kung" och "undersäte". Studien visar bland annat att begreppet "kristet" förändrades under reformationen genom att det fick en mer uteslutande betydelse. Då Brillkman framhåller att det under denna tid inte är möjligt att separera den världsliga sfären från den religiösa, menar hon att reformationstidens nya tilltal kom att få en integrerande funktion i relationen mellan kung och undersäte.

I Erik Peterssons och Annika Sandéns bidrag "En svag och vacklande man? Petrus Benedicti omvändelse i ett omvälvande 1590-tal" förflyttas fokus från begreppsanalys och ekonomiska villkor till en enskild persons agerande: Linköpingsbiskopen Petrus Benedictis omvändelse. Författarna arbetar här med konfessionaliseringsbegreppet och visar hur lojaliteten gentemot fursten tycks ha övertrumpat eventuella personliga uppfattningar i religionsfrågor. De båda författarna vill också framhålla vikten av de enskilda aktörernas handlande för att förstå hur den konfessionella omvandlingen genomdrevs i Sverige.

I Mats Hallenbergs artikel "Försam-

lingsprästen i det svenska riket under 1500-talet – traditionell auktoritet under omvandling?" behandlas församlingsprästens auktoritet under reformationstiden. Den nya läran hade kunnat medföra en avsevärd degradering av prästämbetet genom den avmystifiering av prästerskapet som lutherdomen medförde. Utifrån tre fall där församlingspräster varit inblandade i sociala konflikter diskuterar Hallenberg hur församlingsprästen ändå kom att gå vinnande ur 1500-talets omformulering av auktoritet. För prästeståndets del innebar reformationen inte bara utmaningar, utan också att man fick tillgång till nya maktresurser, bland annat i sin roll som medlare mellan centralmakt och lokalsamhälle.

Sammantaget är boken ett välkommet tillskott till ett något försummat fält i svensk historieskrivning och bör läsas med god behållning av alla med ett intresse för reformationstiden. Författarna presenterar nya intressanta infallsvinklar och problemställningar som utgör viktiga bidrag till förståelsen av ett komplext skeende som bokstavligen talat påverkade människorna ända in i själen.

Terese Zachrisson